

kilde til oplysninger, og det undrer, at bankens nyeste bistandsanalyse på den ene side fuldt berettiget udsættes for metodisk kritik, men samtidig bruges til at slå fast (p. 310), at bistand virker! Generelt kunne det have styrket bogens argumentation, hvis den i højere grad havde anvendt kilder, som var uafhængige af de officielle organisationer.

Det er prisværdigt, at bogen afsluttes med en diskussion af forskellige reformforslag, selv om den politiske gennemførlighed af eksempelvis forslaget om at skaffe bistandsmidler gennem international beskatning synes endog meget lille. Bogens eget slutforslag om en arbejdsdeling efter de komparative fordeles princip mellem forskellige donorer om forskellige typer af bistandsopgaver i forskellige typer af u-lande lyder som skrivebordskonstruktion ganske besnærende, men i praksis lidt skræmmende. Eksempelvis vil det være betænkeligt, om de små, men „gode“ donorer - måske med tillæg af EU - skulle tage sig af de lavindkomstlande, som huser 2-3 milliarder fattige mennesker (p. 404). Så ville det nok være bedre at søge at forandre de store bistandsaktørers kapaciteter i en positiv retning gennem det konkurrencepres, som trods alt også findes inden for bistandsverdenen. Frem for at advare Verdensbanken mod farerne ved at inddrage „blødere“ fagområder (pp. 191-192) og derved få et social-politisk fokus, burde det måske netop hilses velkomment, også selv om banken – som det formuleres – på andre områder „overhales“ af den private finans- og investeringskapital. Det er vel netop meningen med banken, at den ikke skal gøre det, som markedet selv kan ordne!

En sluttelig og beklagelig konstatering om bogen er, at den må være blevet til i en fart. Der er ganske enkelt uaccepta-

belt mange redigeringsmæssige sjeskefejl i den. Den værste er nok, at de mange og nyttige litteraturhenvisninger, som man støder på i teksten, alt for ofte slet ikke genfindes i litteraturlisten – eller der er forskellige angivelser i tekst og litteraturliste. Der kunne også være behov for en ekstra korrekturlæsning af flere tabeloverskrifter og appendiks.

Trods de ganske mange kritikpunkter er der ingen tvivl om, at bogen har mulighed for at løfte den danske debat om international bistand ganske betragteligt, og derfor skal den varmt anbefales. Men man bør nok forvente en ny og bedre redigeret udgave.

Jørgen Dige Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Mehdi Mozaffari, *Fatwa. Violence og Discourtesy*, Århus: Aarhus University Press, 1998, 213 s., kr. 148,00.

14. februar 1999 var det ti år siden, at Ayatollah Khomeini udsendte sin opfordring til alle muslimer om at dræbe forfatteren til *De sataniske vers*, Salman Rushdie. Som det er bekendt for enhver, fik Khomeinis dødsdom en betydning, der langt overgås af det faktum, at Salman Rushdie lige siden har levet skjult og under britisk sikkerhedspolitis beskyttelse, samt at personer relateret til udgivelse af bogen har været udsat for attentater. Det gælder for eksempel den italienske oversætter Ettore Capriolo, der i 1991 blev alvorligt såret ved et attentat, og hans japanske kollega Hitoshi Igara-shi, som blev myrdet samme år. I 1993 blev den norske udgiver William Nygaard udsat for et skudattentat, som den norske

kilde til oplysninger, og det undrer, at bankens nyeste bistandsanalyse på den ene side fuldt berettiget udsættes for metodisk kritik, men samtidig bruges til at slå fast (p. 310), at bistand virker! Generelt kunne det have styrket bogens argumentation, hvis den i højere grad havde anvendt kilder, som var uafhængige af de officielle organisationer.

Det er prisværdigt, at bogen afsluttes med en diskussion af forskellige reformforslag, selv om den politiske gennemførlighed af eksempelvis forslaget om at skaffe bistandsmidler gennem international beskatning synes endog meget lille. Bogens eget slutforslag om en arbejdsdeling efter de komparative fordeles princip mellem forskellige donorer om forskellige typer af bistandsopgaver i forskellige typer af u-lande lyder som skrivebordskonstruktion ganske besnærende, men i praksis lidt skræmmende. Eksempelvis vil det være betænkeligt, om de små, men „gode“ donorer - måske med tillæg af EU - skulle tage sig af de lavindkomstlande, som huser 2-3 milliarder fattige mennesker (p. 404). Så ville det nok være bedre at søge at forandre de store bistandsaktørers kapaciteter i en positiv retning gennem det konkurrencepres, som trods alt også findes inden for bistandsverdenen. Frem for at advare Verdensbanken mod farerne ved at inddrage „blødere“ fagområder (pp. 191-192) og derved få et social-politisk fokus, burde det måske netop hilses velkomment, også selv om banken – som det formuleres – på andre områder „overhales“ af den private finans- og investeringskapital. Det er vel netop meningen med banken, at den ikke skal gøre det, som markedet selv kan ordne!

En sluttelig og beklagelig konstatering om bogen er, at den må være blevet til i en fart. Der er ganske enkelt uaccepta-

belt mange redigeringsmæssige sjeskefejl i den. Den værste er nok, at de mange og nyttige litteraturhenvisninger, som man støder på i teksten, alt for ofte slet ikke genfindes i litteraturlisten – eller der er forskellige angivelser i tekst og litteraturliste. Der kunne også være behov for en ekstra korrekturlæsning af flere tabeloverskrifter og appendiks.

Trods de ganske mange kritikpunkter er der ingen tvivl om, at bogen har mulighed for at løfte den danske debat om international bistand ganske betragteligt, og derfor skal den varmt anbefales. Men man bør nok forvente en ny og bedre redigeret udgave.

Jørgen Dige Pedersen
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet

Mehdi Mozaffari, *Fatwa. Violence og Discourtesy*, Århus: Aarhus University Press, 1998, 213 s., kr. 148,00.

14. februar 1999 var det ti år siden, at Ayatollah Khomeini udsendte sin opfordring til alle muslimer om at dræbe forfatteren til *De sataniske vers*, Salman Rushdie. Som det er bekendt for enhver, fik Khomeinis dødsdom en betydning, der langt overgås af det faktum, at Salman Rushdie lige siden har levet skjult og under britisk sikkerhedspolitis beskyttelse, samt at personer relateret til udgivelse af bogen har været udsat for attentater. Det gælder for eksempel den italienske oversætter Ettore Capriolo, der i 1991 blev alvorligt såret ved et attentat, og hans japanske kollega Hitoshi Igara-shi, som blev myrdet samme år. I 1993 blev den norske udgiver William Nygaard udsat for et skudattentat, som den norske

regering sætter i forbindelse med Khomeinis dødsdom. Ud over disse tragiske hændelser blev dødsdommen en af de værste hindringer for, at Iran kunne få normaliseret sit forhold til Vesteuropa og USA. Et problem, der vedblev at bestå helt indtil FN's generalforsamling i New York 1998, hvor den iranske præsident Khatami erklærede „Rushdie-sagen for afsluttet“ og derved lagde grunden til et efterfølgende møde mellem den britiske og iranske udenrigsminister, hvor de blev enige om at genoptage normale diplomatiske forbindelser.

Det kunne lade sig gøre, fordi den iranske regering tog afstand både fra opfordring og støtte til udførelse af dødsdommen samt ikke mindst tog afstand fra den dusør på 2,8 mio. USD, som en iransk fond har udlovet som belønning til Rushdies morder. Skønt det var opløftende nye toner fra Teheran, der også blev hilst velkommen overalt, er det værd at bemærke, at såvel regering, parlament som den religiøse leder i Iran adskillige gange efter det iransk-britiske forsoningsmøde har fastslået, at fatwaet som sådan kan der ikke røres ved: Da det er fremsat af Imam Khomeini, og da han som bekendt er død, kan det hverken omstødes eller trækkes tilbage. Fatwaer er nemlig bundet til den person, som har udarbejdet dem.

Præcis på dette punkt indleder Mehdi Mozaffari sin meget læseværdige og velkomne bog *Fatwa. Violence og Discourtesy*. I bogens vigtigste og samtidig mest kontroversielle kapitel, nemlig kapitel 2, argumenterer forfatteren klart og substantielt for, at den dødsdom, der meget hurtigt kom til at gå under navnet Khomeinis fatwa, faktisk på ingen måde er et fatwa. Motivet for at gennemføre denne undersøgelse formuleres allerede i indledningen: „The fact that Khomeini's fatwa does not conform to Islamic rules and that it

contradicts Iranian law is crucial, because this evidence will erode the Iranian government's argument that 'this is a fatwa and nobody can change it'“.

Selve argumentationen sker i to tempi. I kapitel 1 redegør Mozaffari generelt for fatwa-traditionen, for hvad der konstituerer et fatwa, hvem der kan udstede et, og hvad betingelserne er både for dets fremsættelse og dets opfølgelse. Endvidere kommer forfatteren ind på forskellen i tradition mellem sunni- og shia-islam. Denne ramme bruges i kapitel 2 til at argumentere for, at Khomeinis dødsdom ud fra alle kriterier ikke er et fatwa. Samtidig efterprøves andre muligheder, hvor forfatteren argumenterer for, at Khomeinis dekret heller ikke kan betegnes som en dom i juridisk eller forfatningsmæssig forstand: „In short, Khomeini had no authority to order Muslims to kill Rushdie. His decree was null and void from the moment it was published“.

Skønt konklusionen er kontroversiel, forekommer den i Mozaffaris behandling overbevisende. Spørgsmålet er imidlertid, om den vil få nogen som helst betydning. *Imam Khomeini* blev tillagt og tillagde sig selv en autoritet og status, der hævede ham over alt menneskeligt, hvad Mozaffari i øvrigt redegør for andetsteds i bogen. En status, som stærke kræfter i Iran har store interesser i, at han beholder, fordi de ser deres fordele i (læs: penge og magt) dogmatisk at fastholde revolutionsideologien. Derfor så man også, at den religiøse leder, det konservativt dominerede parlament, de revolutionstro studentergrupper og de mullah-kontrollerede medier straks var på banen med skurrende retorik om Rushdie-sagen efter Khatamis forsonende udtalelser i New York sidste år. Ja, den famøse fond hævede sågar dusøren med 300.000 USD blot for lige at sætte tingene i relief. Hvor

meget sympati man end kan have for Mehdi Mozaffaris projekt, må man desværre nok konstatere, at magteliten er fløjtende ligeglad med det lovmæssige grundlag, det være sig religiøst eller konstitutionelt, Khomeini handlede ud fra.

Fatwa. Violence og Discourtesy handler imidlertid om meget andet end fatwa og fatwa-historie. Således analyserer den Khomeinis motiver til at fremkomme med det ulykkelige dekret. Forfatterens konklusion, at Khomeini dybest set var motiveret af sine egne religiøse følelser, køber jeg imidlertid ikke, og jeg synes heller ikke, at den står i forbindelse med den lille fiktion, Mozaffari indleder sin bog med. Jeg ville argumentere for, at Khomeinis dekret var en politisk handling, der havde klare politiske motiver, hvor den religiøse diskurs blot var middel. Derimod er det et fascinerende og skræmmende portræt, Mozaffari får tegnet af Khomeini som en nekrofil og voldsbesat narcissist. Gad vide, hvad de siger til det billede i Teheran?

Inden bogen bevæger sig ind i en række filosofiske overvejelser af mere almen karakter, følger en fremragende analyse af bazarens rolle i Iran, navnlig under og efter revolutionen. Forfatterens tese er, at det er marginaliseringen af bazaren, der lagde grunden til voldelig-gørelsen af det shiitiske samfund, og at revolutionen i høj grad blev mulig på grund af en alliance mellem ulamaen (de islamisk lærde) og bazaren. Forfatteren har utvivlsomt ret i sin analyse, der belægges med mange gode og informative detaljer. Jeg synes imidlertid, at han underbetoner betydningen af shahens indførelse af et-parti-system i 1975: Fra 1963 og frem til midten af 1970'erne havde såvel bazaren som de intellektuelle grupper en relativ høj grad af autonomi, hvor de nok var – som forfatteren skriver

– i opposition til regimet og til moderniseringen, men hvor der dog fandtes en *modus vivendi*, hvor bazaren i relativ fred for statens indgreb kunne passe sig selv, herunder selv fastsætte sine priser. Det blev ændret i 1975, og netop shahens politik dette år var nok et af hans helt store fejlgreb.

Bogens sidste del består af en række diskussioner af forholdet mellem ytringsfrihed og islam, sækularisering og islam samt i kapitel 6 en refleksion over forfatteres ret til at krænke. Der er her mange interessante pointer og iagttagelser, hvoraf en del nok kalder på modsigelse. Men det er sikkert helt bevidst fra forfatterens side. For eksempel synes jeg ikke, det er helt fair, når Mehdi Mozaffari bruger et citat af Rushdie for at tillægge ham synspunkter, der ligger tæt på de værste paparazzis, når citatet ret beset handler om litteratur – og altså hverken om spionfotografi eller privatliv. Det mærkelige i den sammenhæng er, at Rushdie ikke må krænke islam i en roman, mens det uden videre ikke er noget problem, at Mozaffari citerer Rushdies krænkelser i sin tekst – hvordan hænger det sammen? Er litteratur mere farlig end essays? Hvordan er og hvem bestemmer forskellen?

Og nu vi er ved krænkelser: Hvad mon muslimer ville sige til at få at vide: „Therefore, the Muslims have not even started the necessary intellectual process of seperation, classification, and selection. No choice, no peace of mind. No choice, no clarity, and no progress“ eller i forbindelse med islams tilpasningsevne til samfundsudviklingen: „So, on this front, we cannot expect anything positive from the Islamic sacred scripture“. Endelig ville det sikkert være interessant for muslimer at vide: „In reality, Muslim societies look like a night club with lots of noise and not much light“.

Det er en spændende bog, Mehdi Mozaffari har skrevet. Spændende fordi stoffet er det, og fordi forfatteren behandler det godt. Men også spændende, fordi forfatteren viser mange sider af selv: fra evnen til fiktion i indledningen over bemestringen af lærde emner i afsnittene om fatwa og bazar til den frie intellektuelle provocateur på slap line i bogens sidste halvdel. En god og vigtig bog, der rejser flere spørgsmål, end den besvarer.

Lars Erslev Andersen
Center for Mellemøststudier
Syddansk Universitet: Odense Universitet

Birthe Hansen og Carsten Jensen (red.), *Grundbogen i statskundskab*, København: Akademisk Forlag, 1998, 371 s., kr. 325,00.

En introducerende lærebog i statskundskab til brug på universiteterne og andre steder, hvor faget studeres på post-gymnasialt niveau, har længe været savnet. I realiteten har en sådan bog aldrig eksisteret på det danske marked, derimod nok i et vist omfang indledende lærebøger i fagets enkelte discipliner. Helt tilbage i 1960'erne var der dog en dristig professor, der udgav en lille bog med den generelle og prætentiose titel *Politisk Viden-skab*. Siden har ingen turdet gøre det kunststykke efter.

Nærværende bog bærer også en prætentios titel. At sætte ordet „grundbog“ i bestemt form er ikke just udtryk for beskedenhed. At ville dække statskundskabens discipliner i én bog er altså også en dristig satsning. Øyvind Østerud har ene mand prøvet at gøre noget lignende i Norge, og fra den angelsaksiske verden kender man Andrew Heywood's fortræf-

felige *Politics*, der bruges som introducerende lærebog mange steder, herunder også i Danmark.

Når det så sjældent lykkes med at producere slige omnibus-værker, hænger det nok sammen med, at de fleste politologer er så specialiserede i dag, at de end ikke ville bryde sig om at skrive introducerende om deres „egen“ subdisciplin inden for faget, langt mindre om flere discipliner. Samme problematik kan i øvrigt genfindes på leksikon-området, hvor et borte *Leksikon i statskundskab* krævede tre redaktører og over 50 forfattere. Det er et fåtal, der tør dække det hele, men også her er der grund til at henvise til en fantastisk undtagelse, Manfred G. Schmidts 1.100 sider lange *Wörterbuch zur Politik*, som hermed være anbefalet.

Birthe Hansen og Carsten Jensen prøver at klare problemet med at spænde over den samlede fagvifte på tre måder. For det første indsnævrer de dækningen til tre subdiscipliner: komparativ politik, international politik og offentlig forvaltning. Tredelingen, som den anvendes i bogen, er vist nærmest en refleksion af den interne magtdeling på politologiske institutter ved nogle af de danske universiteter. Den politiske teori, klassisk såvel som moderne, får dermed en ganske mangelfuld dækning, også selv om nogle af forfatterne søger at inddrage og introducere klassiske formuleringer. Disciplinen komparativ politik siges at vedrøre politikken i de enkelte nationalstater, hvilket er en diskutabel definition. Da det samtidig flot og uden nærmere dokumentation hævdes, at det at sammenligne nationale politiske systemer adskiller sig stærkt fra at sammenligne kommuner, lykkes det på snild vis at henvise studiet af kommunalpolitik til afsnittet om offentlig forvaltning. Man fornemmer et svagt ekko af forne tiders afgrænsninger af professorale